

Müellif: Ali Himmet Berki

Dergi: Diyanet, Cilt XI, Sayı 1

Tarih: Ocak-Şubat 1972

Cemiyet; ailelerden, aile; karı koca, çocuklar ve daha geniş mânâda, amuca, hala, teyze, dayı ilh. gibi hısım ve akrabadan teşekkül eder. Âile, milletin temeli olduğuna göre,[1] âilelerin durumu nasıl ise, milletin hali de öyledir. Bunun içindir ki, İslâmiyet, milletin temel taşı olan âile nizamını önemle tanzim etmiş ve bu husustaki hak ve vazifeleri bilhassa belirtmiştir. Her şeyden evvel âilede inanç, düşünce, emel ve gâye birliğine büyük ehemmiyet vermiş ve bu itibarla âile efradının hepsinin tek bir dinin esaslarıyla kemal bulmasını, aynı din ve ahlâk prensipleriyle samimîleşmelerini, kardeş olmalarını emr eylemiştir. Zira âileler böylece kardeşleşip sevinçte, kederde, ahlâk ve adâlette, vatan ve millet sevgisinde birlik olunca, teşkil ettikleri toplumlar, milletler de aynı mahiyette dirlik, düzenlik ve kardeşlik medeniyetinde, yaşamak saadetini tadarlar.

Müslümanlık; kişileri, cemiyeti anarşiden korumak gâyesi ile, âile kurmak için izdivacı meşrû kılmış, fuhuş ve zinadan şiddetle men eylemiştir. Çünkü; zina bir cemiyette yayılırsa orada nesil münkariz olur; o cemiyette bedbaht babasızlar topluluğu vücut bulur, toplumun en küçük ünitesi olan âile sevgisi ve mesuliyeti olmaz. İzdivaç o kadar mühimdir ki, her dinde zina ve fuhuş takbih edilmiş ve haram kılınmıştır. Normal akl-ı selîme sahip insanların nazarında da keyfiyet böyledir.

Fertleri behîmiyetten uzaklaştırma, onlara âile sevgi ve mesuliyeti ile genel olarak toplum içinde yaşama, yani medenî insan hüviyeti verme gâyesi güden evlenmeyi bu önemine binaen, Kurân-ı Kerîm Rûm sûresinin 12'nci âyetinde şu meâlde buyurmuştur: **“Size nefsinizden, kendileriyle sevinç ve neşe bulmanız için zevceler yaratmış olması, aranızda sevgi ve esirgeme halk eylemesi Allah'ın âyetlerindedir. Şüphesiz bunda düşünen kavimler için ibretler vardır.”**

Bu âyet-i kerîme nikâhın, meşrû birleşmenin üstün bir nîmet olduğunu en bâriz tarzda ifade etmektedir. Gayr-i meşrû cinsî münâsebetin, yâni zinâ ve fuhşun, ferde ve cemiyete tevliid

ettiği daha birçok fenalıklar nazara alınacak olursa, âyet-i kerîmenin azameti ve derin mânâsı daha iyi anlaşılır.

Aileyi teşkil eden fertler, mertebelerine göre birtakım haklara mâlik ve vazifelerle mükelleftirler. Cenâb-ı Hak çocukların, ana babaya karşı mükellef oldukları vazifeleri şöyle beyan buyurmuştur:

“Rabbin, kendinden başkasına kulluk etmeyin, ana babaya iyi muâmele edin” diye hükmetti. Eğer onlardan biri veya her ikisi senin yanında ihtiyarlarsa, onlara “Of!” deme; onları azarlama, onlara güzel ve tatlı söyle, onlara acıyarak tevâzu kanadını ger de; Yâ Rab! Onlar beni çocuk iken nasıl terbiye ettilerse, bana nasıl baktılarsa Sen de onları öylece esirge.”[2]

Cenâb-ı Hak, ana babaya iyi, sevgi ve hürmetle muâmeleyi, kendisine yapılması gerekli ibadete yakın olarak emir buyurmaktadır. Bundan da anlaşılmaktadır ki, ana babaya iyi muâmele, sevgi ve hürmet, kudsiyeti hâiz içtimâî, sosyal bir vazifedir.

Çocukların bu mühim vazifelerine karşılık, baba ve ana da çocuklarını maruf vechile infak ve iâşe ile beraber onları hayât-ı mâneviye ve medeniyyeye hazırlamakla mükelleftirler. Çocuklarını terbiye etmeyen ve okutmayan, dînin hükümlerini ve ahlâk esaslarını öğretmeyen baba ve ana mesuldür. Yani hesap gününde Cenâb-ı Hak bu çok büyük ve neticeleri pek mahzurlu ihmâlin hesabını böyle ana babadan soracaktır. Hazret-i Rasûl-i Ekrem (s.av.) bir hadîs-i şerîflerinde; **“Çocuğun babası üzerindeki hakkı, ona güzel isim vermek ve güzelce terbiye ve talim ile mekârim-i ahlâka teşviktir.”** buyurmuşlardır. Bu meâlde daha bâzı hadîsler de vardır.

İslâm'da âile efrâdı arasında sıla ve ihtiyaç zamanında infak mükellefiyeti, yani “Nafaka Borcu” da emredilmiş olup bu borç yalnız usûl ve fûrûya münhasır olmayıp, amuca, hala, dayı ve teyze gibi akraba arasında da câridir. Bunlara “havâşi” denir. Hangi yakınların ne gibi hallerde ve hangi şartlarda nafakaya müstahak veya nafaka ile mükellef oldukları ve bunların fazlalığı hâlinde, hangisinin daha evvel nafakaya müstehak ve hangisinin infakla mükellef bu- lunduğu müstakil bir kitapla izah olunabilir. Burada maksadımız, İslâm'da aile efradı arasındaki sosyal yardımlaşmanın ne kadar şümüllü ve ehemmiyetli olduğuna işarettir. Garb'de ekseri milletlerin kanunlarında nafaka mükellefiyeti çok dar bir

şekilde mütalâa olunmuş ve söz konusu içtimâî yardım pek dar tutulmuştur. Filhakika bu mükellefiyet usûl, fûrû ile kardeşlere hasredilmiştir. Kardeşlerin infak mükellefiyeti bahsinde de, kardeşin nafaka ile mükellef tutulabilmesi refahta olması şartıyla kabul olunmuştur. Bundan başka ne kadar zengin olursa olsun, bir şahıs amucasını ve amuca kardeşinin muhtaç çocuklarını infaka mecbur değildir. Usûl, fûrû ve kardeş haricinde kalan diğer hısım akrabada da keyfiyet böyledir.

İslâm'da âile çok ciddi sebep olmadıkça yıkılamaz; kurulmuş ve millet hayatında temel taşı teşkil etmiş olan ocak söndürülemez. Esas budur. Fakat herhangi bir sebeple karı koca arasında nefret ve düşmanlık vuku' bularak saadet ocağı ızdırıp ve elem kaynağı haline gelmiş olabilir. Bu halde birlik hayatının beka ve devamı taraflar için olduğu gibi cemiyet için de faydasız olur, hatta zarar tevlid eder. Bu halde boşanmadan başka çare yoktur. İşte, İslâmiyet ancak böyle bir hale gelmiş olan boşanmayı bizzarur, istemeye istemeye kabul etmiştir. Lakin hemen mahkeme kapılarına düşmeden karı koca arasını ıslah için evvelâ hakemlere müracaatı, yani barıştırmalarını tavsiye etmektedir. Kurân-ı Kerim bu hususta şöyle buyurmaktadır:

“Karı koca arasında nifak ve şikakdan korkarsanız, barıştırmak için biri kocanın, diğeri kadının ailesinden olmak üzere hakemlere tevdi ediniz; eğer bunlar barıştırmak murad ederlerse, Allâh-u Teâlâ muvaffak kılar.”[3]

Hakemler barıştırmaya muvaffak olamazlarsa ayrılmaktan başka çâre kalmaz ve ayrılmak iki taraf için hayırlı olur. Birbirinden nefret eden iki irâde sâhibini bir arada tutmak mümkün değildir.[4]

İslâmiyet, karı kocanın boşanmalarından sonra karının ve çocukların muayyen müddetle infâkı ve çocukların tâlim ve terbiyelerine devam edilmesi hakkında hükümler koyarak, âile nizamını ikmâl etmektedir.

II - CEMİYETİN SALÂH VE SELÂMETİNE DAİR ESASLAR:

İslamiyet aile nizamı yanında cemiyetin salah ve selâmeti için şu beş esâsı emreder:

1. Meşveret (İstişare)

2. Mesuliyet (Sorumluluk)
3. Adalet
4. Fertler arasında içtimâî yardımlaşma
5. Uhuvvet (kardeşlik)

1. Meşveret:

Kurân-ı Kerim Âl-i İmrân ve Şûrâ sûrelerinde meşveret, yâni işlerde danışma, sorup öğrenme, hataya düşmemek için başkalarının fikrini de dinlemeye çok önem vermiştir. O kadar ki, Rasûl-i Ekrem Hazretleri bile bu âyetlere uyararak muhtâc-ı re'y ve müzakere olan, yani hakkında Kurân-ı Kerim'de hüküm bulunmayan veya bulunup da tefsire muhtaç olan hususlarda ve işlerde re'y sahibi ashâbiyle istişarelerde bulunur ve ümmetine de böyle hareket etmelerini emrederlerdi.

İstişare, fikir müdavelesiyle hakikatlerin tecellisinde ve faydalı istikametlere gidilmeyi, yanlış hareketlerden sakınmayı temin etmek bakımından çok mühimdir. Zîrâ akıl akıldan, düşünce düşünceden üstün ve kıymetli olabilir.

2. Mesuliyet:

“Küllüküm râin ve küllüküm mesûlün, an raiyyetihî...” hadîs-i şerîfi mücebince, her idâre eden Halife, Sultan olsa dahi idaresinden ve hareketinden, icrâat ve tasarrufâtından mesuldür. Sorumluluk olmayan yerde istibdat ve tahakkum hükmeder. Her iki esas da İslâmiyette istibdâdın meşrû olmadığını gerektirdiği gibi, açık, meşru veya ictihad mahsülü olan hususlarda devlet idâresini, âmme velâyetini elinde bulunduranlara itâat iktiza eder.

Sahih-i Buhârî'de rivâyet olunduğu üzere Hz. Peygamber (s.a.v.); **“Size Emîr tâyin olunan başı (kimseyi) bir kuru üzüm dânesi gibi bir abd-i habeşî olsa dahi meşrû**

emirlerinde onu dinleyin, ona itâat edin." tarzında buyurmuştur.

Hulefa-yi Râşidin hazretleri vilayetlere âmil yani vali tâyin ettikleri zaman o mahallin halkına, vâliye meşrû emirlerinde itâat etmelerini emrederlerdi. Çünkü itâatsizlik anarşiye, devlet nîmetinden mahrumiyete ve hattâ fitne ve fesâda ve devamında devletin inhilâlîne yol açabilir. Hattâ birinci Halife Hz. Ebû Bekir Halit'e intihap olunması akabinde îrâd ettikleri hutbede; "... **Doğru hareket edersem bana yardım ediniz, kötü ve fenâ hareket edersem bana doğru yolu gösteriniz. Allah[5] ve Rasûlü'ne itaat ettiğim müddetçe bana itâat edin, onlara isyan edersem (onların yolundan ayrılırsam) bana itaatınız vacip değildir.**" buyurmuşlardır. Filhakika, cemiyetin selâmeti, emniyeti ve binnetice yükselmesi bu vechile gerçekleşebilir.

3. Adâlet:

Nizam-ı âlemin yegâne medârı (dayanağı) adalettir. Adâlet olmayınca huzur ve sükûn olmaz ve öyle bir devlette beka kalmaz. "Mülkün temeli adâlettir'in mânâsı budur. Kur'ân-ı Kerîm, zihinlerde ve ruhlarda iyice yerleşmesi, tam mânâsıyla kök salması ve binnetîce o sûretle hareketin ihmâl edilmemesi için, muhtelif zamanlarda inzâl olunan müteaddit âyetlerinde adâleti emretmiştir.

Kısaca adâlet, akıl ve vicdân-ı selîmi tatmin eden, insanları birbirine ısındıran, yanaştıran ve kardeşleştiren, hatta dinleri ayrı olsa bile, beşerî münâsebetleri normalleştiren, muhtelif kavimler arasındaki çekişmeleri ve harbi önleyen bir mefhumdur ki, üzerinde bunun için ısrar edilir, bunun için titrenir, Adaletin aksi, yâni adaletsizlik zulümdür.

Adalet mefhumu, fert ve cemiyet hayâtında müsâmahaya müsait olmayan, lâubaliliğe ve hoşgörülüğe mütehammil bulunmayan bir esastır. Meselâ başkasının mal, can, ırz ve şeref masuniyetine hürmet, ahitlere (akit ve muahede) ve emânetlere sadâkat adâlet, ve aksi hiyânettir. Kezâ, kanunların ve her çeşit mevzuatın zengin, fakir, kuvvetli, zaif nazara alınmaksızın tatbiki, hâkimlerin hükümlerinde hatır, gönül nazara almaksızın ve hiçbir kimseden korkup çekinmeyerek hak ile hükmeylemesi, büyük ve küçük her memurun üzerine aldığı vazifeleri vakt-i zamanında görmesi bir nevi adâlet ve aksi adâlete hiyânettir. Bunlar birer misaldir. Özlü olarak denilebilir ki, her işi lâıyk olan hal ve keyfiyette yapmak adalettir.

Adâlet, bir milletin, bir cemiyetin, bir devletin bekası, refah ve inkişâfı için ilk şart olduğundan Rasûl-i Ekrem Efendimiz Hazretleri; “Sizden evvelki ümmetler şu sebeple helâk edildiler ki, onlar içlerinden şeref sahipleri hırsızlık ettiği vakit onu terkettiler ve cezâlandırmadılar. Zayıf hırsızlık ettiği zaman ona ceza verdiler; Allâh’a yemin ederim ki, Muhammed’in kızı Fatıma (kızım Fatıma) hırsızlık etse muhakkak onun elini keserim (cezâ tatbik ederim).” buyurmuşlardır.

İslâmiyet’in ilk devirlerinde, nûr-u İslâm’ın bütün dünyâya yayılması, hızla gelişip ülkeleri kuşatması adalet sâyesinde idi. Adâlet öyle bir esastır ki, yakınlık, hısımlık, dostluk, mevki, hatta buğz ve adavet, kin ve düşmanlık onun icrasına mâni olamaz. Cenâb-ı Hak, Kurân-ı Kerim’de şöyle buyurur:

“Ey iman edenler! Adâleti dikkat ve itinâ ile ayakta tutun; Allah için hüküm ve şehâdet eden insanlar olun; velev ki hüküm ve şehâdet kendinizin veya ana babalarınızın veya yakın hısımlarınızın aleyhine olsun. İster onlar zengin ister fakir bulunsun Allah ikisine de sizden daha yakındır; hakdan inhirafta keyf ve hevânıza uymayın; hakkı söylemekten çekinir veya hakdan yüz çevirirseniz şüphesiz Allah yaptıklarınızı bilir.”[6]

Diğer bir âyet-i celîle de şu meâldedir:

“Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutun; adâletle hâkimlik ve şahitlik edenlerden olun; bir kavme olan kin ve düşmanlığınız sizi adâletsizli-ğe sevketmesin; adâleti icrâ edin ki (âdil olun ki), o, takvaya (kulluğa), Allah korkusuna en yakın olandır.”[7]

Müslümanlar adalet yaptıkları müddetçe şan ve şevketleri yükselmiş ve adâletten saptıkları, onu terkettikleri zaman bu nimetlerden mahrum kalmışlardır.

4. İctimai muâvenet (Sosyal yardımlaşma):

Muâvenet-i içtimaiye, birlikte yaşamanın, yaşayabilmenin şartıdır. Hiçbir fert yalnız başına servet edinmek şöyle dursun, hayat ve maîşetini ve varlığının emniyet ve selâmetini temin edemez. Bu sebeple, insanlar, cemiyet hâlinde yaşamak zorunda kalmışlardır.

Cemiyette her fert bir ihtiyâcı temin ve biri diğerinin noksanını ikmâl eder. Bundan birçok münâsebât-ı hukukiyye meydana gelir. Bu münâsebetlerin selametle cereyânı, cemiyetin himâyesiyle korunur. Bu halde iktisab olunan mal ve servet cemiyetin ve cemiyeti teşkil eden fertlerin mesailerıyla mümkün olur ve vücuda gelir. Binâenaleyh, yoksulluğa düşenlere yardım, ma'ruf mânâda bir sadaka değil, sosyal bir yardım vazifesidir. Bunun içindir ki, Cenâb-ı Hak, farz, vacib ve müstehab olarak yardım emir ve tavsiyelerinde bulunmuştur.

Bunların başta geleni ZEKÂT'tır. Zekâta dair müteaddit âyât-ı kerime mevcuttur. Müslümanlarca zekât hakkındaki emirler malum olduğundan, bu âyet-i celileleri burada nakletmeyecek, yalnız şu hadis-i şerifleri zikir ile iktifa edeceğiz: İmâm-ı Tirmizî ve Hâkim'in Ebû Hüreyre'den naklettikleri bir hadis-i şerifte Peygamberimiz (s.a.v.) şöyle buyurur:

“Malının zekâtını ödediğin zaman, üzerinde olan zekât borcunu ödemiş olursun.”

İbn-i Hüzeyme ve Hâkim'in Hz. Câbir'den rivâyet eyledikleri diğer bir hadis-i şerifte de şöyle buyrulur:

“Malının zekâtını ödediğin vakit malının şerrini gidermiş olursun.”

Mal ve evlât dâima hayır değildir. Cenâb-ı Allah sadaka ve hayırdan uzaklaştırılmış malı, faziletsiz ve hayırsız evladı fitne olarak vasıflandırmıştır. Hayatta hayırlı olan şey, sâlih ameldir, iyi işlerdir.

Bu hakikatler mü'minin kalbinde yerleşir ve îmân-ı tam ile îman edilirse, gayr-i meşru kazanç peşinde koşulmaz ve meşru yoldan kazanılan malların zekâtı ödenirse, şerri giderilir.[8] Hayatın nasıl gelip geçtiğini ve üzerine cimrilikle abanılıp yığılan malların âkıbetinin ne olduğunu îzâha lüzum görmüyorum. Hayattan ders almış, tarih okumuş, içtimâî vakıaları ibretle takib etmiş idrâk sâhiblerinin ibret alacağı sayısız misâlleri vardır.

İçtimâî yardım, yalnız zekâta münhasır değildir. Her türlü iyilik ve yardıma şâmindir. Kurân-ı Kerîm'de Bakara Sûresinin 177'nci âyetinde; “Namazda yüzlerinizi doğu ve batıya çevirmeniz, iyilik ve tâat değildir. İyilik ve tâat, Allah'a âhiret gününe, meleklere, kitâba ve peygamberlere îman, malını, sev gisine rağmen yakınlarla, yoksullara, yolda kalan misâfirlere, sâillere, köle ve esirleri kurtarmağa sarf etmektir.” meâlinde olan nazm-ı celîl ile, Âl-i İmrân Sûresinin 92'nci âyetinde; “Siz sevdiğiniz şeylerden infak edinceye kadar iyilik

ve tâatde bulunmuş olmazsınız; her ne infak ederseniz muhakkak Allah bilir.” meâlinde olan âyet-i kerîme muâvenet-i içtimaiyenin ehemmiyetine ve yalnız zekâta münhasır olmadığına sarâhatle işâret etmektedir.

İçtimâî muâvenet, mü'minler arasındaki uhuvveti muhafaza ve takviye ve zenginler ile fakirler ve muhtaçlar arasında vukuu muhtemel düşmanlığı izâle etmek bakımından çok mühimdir.

5. Uhuvvet-i dîniye:

Cenâb-ı Hak Ku'ân-ı Kerîm'de, “**Mü'minler kardeştir**” meâlinde olan âyet-i celile ile, mü'minleri kardeş gibi birbirini sevmeye ve birbirine yardım etmeye teşvik buyurmuştur. Mü'minler, ırkları, lisanları, renkleri ne olursa olsun ve nerede bulunurlarsa bulunsunlar kardeşçe yaşayacaklar, biri diğerrinin mal, can, ırz ve şerefine taarruz ve tecâvüz etmeyecektir. Ancak her fert kendi başına bırakılırsa, yaradılışlarındaki ayrılık îcâbı bu maksat hâsıl olmaz, terhibi ve zecrî teşrî'e ihtiyaç vardır.

İşte İslâm şerîatı (İslâmî mevzûat) bu sebebe binâen ağır ve hafif cürüm ve kabahatler için cezâlar tertip ve tâyin etmiş ve vukuundan evvel bunlara mâni olmak için nasîhat ve mev'ızalarla beraber, mü'minleri iyilikle emir ve kötülükten men' vazîfesiyle mükellef kılmıştır ki, bu, umûmî murâkabe mâhiyetindedir.

Âl-i İmrân Sûresinin 104'üncü âyetinde; “**Sizden öyle bir cemâat bulunsun ki, hayra dâvet ve iyiliği emir, kötülükten men' etsinler; işte bunlar selâmete erişenlerdir.**” ve bu sürenin 114'üncü âyetinde; “**Allâh'a ve âhirete îman edenler iyiliği emreder ve hayır işlerine koşuşurlar; işte bunlar sâlihlerdendir.**” meâllerinde olan âyet-i kerîmelerle, Ebû Dâvud, Tirmizî ve Nesâî'nin rivâyet eyledikleri; “**Halk, zâlimi görüp de men' etmezlerse Allah azâbını umûmileştirir.**” meâlinde olan hadîs-i şerîf bu esâsın ifâdesidir.

Emr-i bi'l-ma'ruf ve nehy-i ani'l-münker'e dâir daha bâzı âyet ve hadisler vardır.

Bu yazı ile İslâm Dîni'nin cemiyetin ıslâhına taallûk eden esasları en kısa şekilde kayıt ve izah etmiş bulunuyoruz; bunlar öyle esaslardır ki, itâat olunduğu ve riâyet edildiği zaman bir cemiyeti behemahal bahtiyarlığa ve saadete kavuşturur.

Ali Himmet BERKİ

Emekli Temyiz Üyesi

[1] Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, Md. 35'de de âile milletin temeli addedilmiştir.

[2] İsra Sûresi, Âyet: 23.

[3] Nisa Sûresi, Âyet: 34.

[4] Boşanma, âdil sebeplerle olacaktır. Sırf kıskançlık, fakr u zarûret, başkalarına meyil, âilenin yüklediği vazifelerden kurtulmak ilh. gibi sebeplerle yuva, aile ocağı yıkmalara karşı İslâm dininin ikinci önemli ve kutsi kaynağı olan hadisler mevcuttur. Bir tanesini zikretmek kâfidir: "Allah'ın en çok buğzettiği helâl şey boşanmadır" .. "Boşanma sırasında gök titrer." meâlindedir bir hadis mevcuttur.

[5] Yâni Kur'ân-ı Kerim'deki esaslara uyduğum takdirde. Zîrâ İslâmî prensiplerle idâre edilen devletlerde Anayasa Kurân-ı Kerim'dir. Allâh'ın, beşer zekâ, akıl ve ruhuna da aykırı olmayan esaslardır.

[6] Nisâ sûresi, Ayet: 135.

[7] Maide suresi, Âyet: 8.

[8] Mal çalınmak, gasb edilmek, soyulmak, hased mevzûu olmak. sefâhatde tükenmek,

İslâm'ın Maksat ve Gâyesi (Cemiyeti Islah)

hastahanelerde ilaç ve doktor parası olarak sarfedilmek ilh.. gibi şerlerden masûn kalır.